

การปกครองที่เป็นธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท Dominance at the Fair in Theravada Buddhism

พระชลญาณมุนี (สมโภช ธมฺมโกฺขโช)^{*}

บทคัดย่อ

การปกครองที่เป็นธรรม และมีระเบียบในการปกครองที่ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในเรื่องอติปไตยทั้ง ๓ ประการ คือ (๑) อัตตานิปไตย (๒) โลกาธิปไตย (๓) ธรรมานิปไตย ซึ่งผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ทรงธรรม มีความยุติธรรม มีความรอบรู้ ตามหลักกฎหมาย และหลักศีลธรรม หมายถึง หลักธรรมที่พระราชาและผู้นำ ใช้การปกครอง ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐, จักรวรรดิวัตร ๑๒, ราชสังคหวัตถุ ๔, และอคติ ๔, ใช้สำหรับชนชั้นผู้นำ และหลักธรรมที่ประพจน์ร่วมกัน ทั้งชนชั้นผู้ปกครอง ข้าราชการบริพาร และประชาราษฎร์ ได้แก่ จริต ๖ และ ทิศ ๖ ดังนั้น รูปแบบการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น แบ่งเป็น ๒ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย กล่าวคือ การปกครองที่มีพระราชาเป็นใหญ่เป็นการปกครองโดยบุคคลคนเดียว จัดเป็นรูปแบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะเป็นทั้งผู้ออกกฎหมาย และเป็นผู้ใช้กฎหมายจึงมีความคล่องตัว และทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด (๒) รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม กล่าวคือ การปกครองที่พร้อมเพรียงอย่างชอบธรรม เป็นการปกครองโดยการรวมหลายรัฐแล้ว เลือกผู้นำขึ้นมาคณะหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศ มีการสับเปลี่ยนกันตามแต่ประชาชนจะเลือกเข้ามา หรือเรียกว่า ประชาธิปไตย โดยมีหลักการปกครอง ๓ ประเด็น คือ (๑) มีสิทธิที่จะกระทำการใดๆ ที่ไม่ขัดต่อสิทธิของผู้อื่นหรือขัดต่อศีลธรรม มีเสรีภาพที่จะกระทำการใดๆ ได้ตามที่ตนปรารถนาโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง (๒) มีความเสมอภาคตามกฎหมายของไตรลักษณ์ และทางสังคม เช่น ชนชั้น เพศ (๓) มีความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ที่เรียกว่า ภราดรภาพ

คำสำคัญ : การปกครอง, การปกครองที่เป็นธรรม,พระพุทธศาสนาเถรวาท

ABSTRACT

Rule was justified in order to rule on the cause of peace and order. The Buddha said in the sovereignty of 3 factors:- (1) Autocracy (2) Olkatipati (3) Dhammādhipeyya which parents must be virtuous. Have knowledge of the

^{*} เจ้าอาวาสวัดอุทกเขปสีมาราม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

principles of justice and law. And the moral principles of the King and the leaders of the region including the main Virtues 10, Empire 12 observances, Royal Sangahavattu the fourth, and the biases 4, is used for class leaders. And principles of conduct joint. The rulers of courtiers and populace are dissipating 6 and the 6 so the form of government in Buddhist philosophy it is divided into two forms: (1) form of government is monarchy and that is the rule. There is a big Cardinal it is ruled by one person the form of government is the most effective. It is both legislators and the law is very flexible. And has the highest power (2) form a unity government that is ruled unsubstantiated righteously. The total number of states ruled by it. Choose (1) one of the leaders to serve the country Are at liberty to take any action as they wish without any obstacle (2) The equal under the laws of such social class, gender and Trinity (3) The unity in the community that called the Brotherhood.

Keywords: Rule, Theravada Buddhism

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้มีวิวัฒนาการในการปกครองในรูปแบบของราชาธิปไตย (Monarchy) ที่เรียกว่า “สามัคคีธรรม” มี ๒ แบบ คือ (๑) คุณธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดิน ควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง คุณธรรมของผู้ปกครอง^๑ (ทศพิธราชธรรม) ได้แก่ ทาน ศีล การ บริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และ ความไม่คลาดธรรมดา (๒) คุณธรรมของผู้บริหารบ้านเมืองใช้ในการปกครอง (อปปริหานิยธรรม)^๒ ได้แก่ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ๑ พร้อมเพรียงกันประชุม ๑ ไม่บัญญัติ สิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามหลักการ (วัชชีธรรม) ตามที่วางไว้เดิม ๑ ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง ๑ บรรดากุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ ๑ เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถาน และ ปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลายทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป ๑ จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง

^๑พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒.

^๒ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘-๘๐.

ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิต ผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลาย ที่ยังไม่ได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้นที่มาแล้วพึงอยู่ใน แว่นแคว้นโดยผาสุก^๕ เช่น หน้าที่ของผู้ปกครอง (จักรวรรดิวัตร)^๕ คุณธรรมของผู้ปกครอง (สัปปุริสธรรม)^๕ หลักการสงเคราะห์ของผู้ปกครอง (ราชสังคหวัตถุ)^๖ และ คุณธรรมเพื่อความสามัคคี (สาราณียธรรม)^๗ เป็นต้น

๒. การปกครองที่เป็นธรรม

การจัดการที่ดีในด้านการปกครองที่เป็นธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เพื่อให้สังคมนั้นๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี โดยควรที่จะนำหลักคุณธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาใช้ควบคู่กับกฎหมายของรัฐเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่น มีเสถียรภาพในการบริหารกิจการของรัฐซึ่งพระพุทธศาสนากับการเมืองนั้นไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ เพราะต่างก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองการปกครอง และสังคมย่อมมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่ในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงในทางพระพุทธศาสนาก็จะมีผลกระทบต่อการเมืองการปกครองและสังคมเช่นเดียวกัน^๘

ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทในฐานะที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกของโลกพระองค์มิได้ทรงมุ่งหวังที่จะสร้างระบบการปกครองขึ้นมาแต่อย่างใด แต่ทรงให้คำชี้แนะเกี่ยวกับข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการปกครองแก่รัฐนั้นๆ พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสอนปรัชญาการเมืองโดยตรง ดังจะเห็นได้ว่าในพระไตรปิฎกกล่าวถึงเรื่องนี้เป็นส่วนน้อยแต่ดูเหมือนจะเป็นการสอนให้แก่ปัญหาเฉพาะของรัฐบางรัฐในสมัยพุทธกาลมากกว่า เพราะคำสอนที่สอนสำหรับรัฐหนึ่งต่างกับที่สอนกับอีกรัฐหนึ่ง^๙ พระพุทธองค์ทรงหวังที่จะให้เกิดความสงบสุข ความเจริญแก่รัฐซึ่งมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การมีศีลธรรมของบุคคลในรัฐนั้นๆ แต่พระพุทธองค์มิได้ทรงให้ความสำคัญแก่เศรษฐกิจในฐานะเป็นจุดหมายของรัฐแต่ทรงเห็นที่สำคัญเพราะเป็นเหตุแห่งความสงบของรัฐ และการแบ่งปันผลผลิตที่ไม่ดีนั้น ย่อมนำ

^๕พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔๖-๒๔๗ .

^๕ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔-๘๕/๖๒-๖๓.

^๕ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^๖ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๘-๑๓๙.

^๗ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

^๘สมบุญ สุธาสาธิต, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

^๙ปรีชา ช่างขวัญยืน, ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาส์น, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

ความเดือดร้อนมาสู่รัฐก็เพราะเป็นเหตุให้คนประพฤติดีดสีลง ดังนั้นศีลธรรมจึงนับเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าเศรษฐกิจแต่ถ้าเศรษฐกิจไม่ดี การรักษาศีลก็ยาก เศรษฐกิจจึงเป็นฐาน ส่วนศีลธรรมเป็นจุดหมาย^{๑๐} นั่นเอง

๓. รูปแบบการปกครอง

๑) รูปแบบการปกครองแบบอุปชฌาย์ กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลยังไม่ได้มีการกำหนดข้อบัญญัติว่า ด้วยการบวช การดูแลหมู่สงฆ์ ได้มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ได้รับคำติเตียนจากประชาชนว่า ภิกษุนั้นมีมารยาทไม่สมควร บิณฑบาตไม่เรียบร้อย แต่งตัวไม่เรียบร้อย ฉันทไม่เรียบร้อย ไม่เหมาะสม พระอุปชฌาย์หรืออาจารย์ของภิกษุรูปนั้นๆ จะต้องรับผิดชอบว่ากล่าวตักเตือน ถ้าภิกษุรูปนั้นๆ ยังไม่เลิกละหรือยังไม่ยอมเชื่อฟัง พระอุปชฌาย์หรืออาจารย์ก็จะประชุมสงฆ์แยกหรือขับไล่ภิกษุรูปนั้นๆ ออกจากหมู่คณะ พร้อมกันนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปชฌาย์มีอำนาจทำการประณามหรือดำเนินคดีติเตียนภิกษุผู้เป็นสหวิหาริกที่ประพฤติดนไม่เหมาะสม ๕ ประการ คือ ไม่รักใคร่ ไม่เลื่อมใส ไม่ละอาย ไม่เคารพ ไม่หวังดีต่อพระอุปชฌาย์ ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทรงบัญญัติให้มีอุปชฌาย์ ทำหน้าที่ดูแลปกครองสั่งสอน ดังบิดาแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งเรียกว่า สหวิหาริก ได้กำหนดข้อที่ควรปฏิบัติต่อกันไว้ ภายหลังผู้เป็นประธานการบวชให้ผู้ใดก็ถือเป็นอุปชฌาย์ของผู้นั้นด้วย

๒) รูปแบบการปกครองแบบอาจารย์ กล่าวคือ ในกาลต่อมามีการเกิดปัญหา ก็คืออุปชฌาย์บางองค์ก็สีกบ้าง ไปเข้าลัทธิอื่นบ้าง มรณภาพบ้าง หรือหลีกเร้นไปอยู่ในที่สงัดบ้าง ภิกษุทั้งหลายไม่มีใครตักเตือน พราศอนประพฤติมารยาทไม่สมควร นุ่งห่มไม่เรียบร้อย เป็นต้น ถูกประชาชนติเตียน จึงทรงอนุญาตให้มีอาจารย์คอยดูแลสั่งสอนดังบิดา ผู้อยู่ใต้ปกครอง เรียกว่า อันเตวาสิก และกำหนดวัตรปฏิบัติต่อกัน

๓) การบัญญัติพระวินัย ในการปกครองของสงฆ์นั้น ได้มีพุทธบัญญัติและอธิสมภาราร รวมเรียกว่า พระวินัย คำว่า “วินัย” มีอรรถวิเคราะหว่า “วินนติ เตนนติ วินโย” แปลว่า “สิ่งที้นำไปดี การแนะนำเครื่องกำจัดความชั่ว หมายถึง ระเบียบแบบแผนและข้อบังคับต่างๆ”^{๑๑} ดังนั้น การบัญญัติพระวินัย เพื่อใช้ในการปกครองสงฆ์ อันเป็นหลักที่ยึดถือปฏิบัติเหมือนกับเป็นการใช้อำนาจในการปกครอง^{๑๒} เกี่ยวกับอำนาจทั้ง ๓ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ดังนี้ ได้แก่ (๑) ด้านสังคมสงฆ์ กล่าวคือ การบัญญัติพระวินัย เพื่อใช้ปกครองสงฆ์ให้อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินจากกิเลส

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

^{๑๑} สวัสดิ์ พินิจจันทร์, คติธรรม กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๗.

^{๑๒} สุนทร ณ รัชชี, สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์ รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๖๐.

ต่าง ๆ โดยอาศัยอำนาจ ๑๐ ประการ คือ (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก (๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน (๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต (๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม (๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๑๓} (๒) **ด้านการบริหาร** กล่าวคือ ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มากนัก พระพุทธองค์ ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เองโดยมี พระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มขึ้นและมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกให้อุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้ โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มขึ้นอีก ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนาเถรวาทเช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การกำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น เท่ากับมอบให้สงฆ์เป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง (๓) **ด้านตุลาการ** กล่าวคือ สถาปนาตุลาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาปนาตุลาการทางอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐาน พิจารณาคดีหรือระงับอธิกรณ์ และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของ กฎหมายบ้านเมือง มีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดที่ร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศสำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจไม่ถึงว่าผิด^{๑๔} ดังนั้นการลงโทษ จึงมีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการ คือ (๑) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี (๒) เพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต^{๑๕}

จะเห็นว่า ในแง่ของการลงโทษทางวินัย หรือการปรับอาบัติ สังคมสงฆ์จะเข้ามาจัดการ เพราะเป็นปัญหาที่กระทบถึงสังคมโดยรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ทำให้มองเห็นว่าพระวินัย หรือสิกขาบท เป็นธรรมนูญการปกครองที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นใช้กับคณะสงฆ์ แต่ก็สามารถเทียบเคียงได้กับหลักกฎหมายทางอาณาจักรอย่างน้อยก็สะท้อนแนวความคิดที่ว่า พระพุทธองค์ทรงยอมรับว่า กฎหมายมีความจำเป็นในการปกครอง คณะสงฆ์ หรือฝ่ายบ้านเมือง เพราะมีรูปแบบการปกครองที่คล้ายกัน ไม่ว่าจะเป็นแบบนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ เป็นต้น ดังนั้นรูปแบบการปกครองทั้งทางโลกและทางธรรมนั้นมีบทบาทที่สำคัญและคล้ายกัน โดยที่จุดประสงค์หลักอันเป็นจุดหมายเดียวกันเพื่อสร้างความมั่นคงของสังคมให้อยู่ดี เพื่อเป็นเครื่องประกันการกระทำของคนไม่ให้ประพฤตินอกทางที่ไม่ดี ประพฤติชั่วไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรมทางธรรมต้องนำเอาหลักของพระวินัยมาควบคุมการกระทำของพระภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นไปได้ด้วยดีใน

^{๑๓}วิมพา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘ - ๒๙.

^{๑๔}ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๙๓.

^{๑๕}สมภาร พรหมทา, “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา”, *พุทธศาสตร์ศึกษา*, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน, ๒๕๓๗), หน้า ๖๑.

ทางการปกครอง ส่วนในทางโลกต้องนำเอาหลักของกฎหมายมาควบคุมของคนในสังคม เป็นต้น การปกครองโดยผู้ปกครองต้องเอาใจใส่เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมและประเทศชาติ เป็นต้น

๔. ลักษณะของผู้ปกครอง

ผู้ปกครองตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญต่อระบอบการปกครองมาก เพราะว่า พุทธปรัชญาเถรวาทเน้นในเรื่องของบุคคลก่อนที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำในด้านการปกครอง บุคคลอื่น จะต้องปกครองตนเองก่อน ถือว่า ผู้ที่จะปกครองหมู่คณะได้นั้นจะต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน^{๑๖} ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อนแล้วสอนคนอื่นในภายหลังจึงจะไม่มัวหมอง”^{๑๗} หรือบุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้นผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยากยิ่ง^{๑๘} ถือว่า ผู้ปกครองนั้น จะต้องมีความรู้ ความสามารถ ไหวพริบปัญญาเฉียบแหลม และที่สำคัญผู้นำนั้นจะต้องมีคุณธรรมประจำจิตใจด้วย นายกหรือผู้นำผู้ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อยู่ในปกครองจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติ ๖ ประการ ดังยกตัวอย่างเป็นตารางได้ดังนี้ คือ^{๑๙} (๑) ความอดทน (๒) ความตื่นตัวรู้เท่าทันเหตุการณ์ความเป็นไปของโลกของสังคม (๓) ความขยันหมั่นเพียร (๔) การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่รู้จักแบ่งปัน (๕) ความเมตตา กรุณา ความเอื้ออารี (๖) ความสอดส่องเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

นอกจากนี้ ผู้ปกครองจะต้องมีเมตตา กรุณา และสงสาร ที่สำคัญอย่างยิ่งผู้ปกครองทุกระดับ จำต้องมีคุณธรรม คือทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และคุณธรรมอื่นๆ คือ มีหลักของคุณธรรมของผู้ปกครอง ที่ทำให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง ตามหลัก “อปริหานิยธรรม ๗”^{๒๐} ประการ^{๒๑} คือ (๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิยตยพบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ (๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน (๓) ไม่ถืออำเภอใจใคร่ต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว

^{๑๖} สุทธิวงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ, **หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๔.

^{๑๗} ชู. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๘๑.

^{๑๘} ชู. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๙/๘๒.

^{๑๙} จำนงค์ ทองประเสริฐ, **พระมหาธรรมราชาธิราช**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๒๐} อ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๓๑.

^{๒๑} Phraphomkhunaphon (P. A. Payutto), **A Constitution for Living Buddhist Principles for a Fruitful and Harmonious Life**, (Bangkok: Office of National Buddhism Press, 1997), p. 29.

และถือปฏิบัติมันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนูญ (๔) ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน พึงให้เกียรติ เคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง (๕) ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก (๖) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี (๗) จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน ทั้งเต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

หลักคุณธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ รัฐที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยถือว่า ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แม้ปัจจุบันก็ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ปัญหาสมาชิกไม่ครบองค์ประชุมก็ดี สมาชิกยังไม่พอที่จะเปิดประชุมก็ดี ตลอดจนความวุ่นวายแย่งกันพูดแสดงอาการไม่ให้เกียรติประธานก็ดี อาจหมดไปหรือลดน้อยลงบ้างก็ได้ ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ประเด็นในหลักธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ ว่า มนุษย์ที่เป็นบุคคลทั่วไปหรือแม้แต่ผู้นำด้านการปกครอง ประพฤติปฏิบัติยึดหลักธรรมทั้ง ๗ ข้อในการปกครองบ้านเมือง ประเทศนั้นๆ จะมีแต่ความสงบสุข ร่มเย็น ไม่มีความเสื่อม ไม่มีภัยมารุกรานได้ มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว ตรงกันข้ามถ้าไม่ตั้งอยู่ในหลักธรรมทั้ง ๗ ข้อ ปัญหาที่ตามมาคือความหายนะแห่งบ้านเมือง

จะเห็นได้ว่า หลักอภิธานธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชัตตีย์แคว้นวัชชีและภิกษุทั้งหลายว่า นี้ มีลักษณะเปรียบเทียบคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ถ้าชัตตีย์แคว้นวัชชีและภิกษุทั้งหลายมีความสามัคคีกลมเกลียว และพร้อมเพรียงกันประพฤตินั้นอยู่ในหลักธรรมของแต่ละฝ่ายอย่างสม่ำเสมอ ย่อมมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง ถ้ามีความเห็นตรงกันข้ามไม่สามัคคีกันก็จะทำให้เกิดปัญหา ไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมา ก็คือ การทำร้าย ชู่ออาฆาต ตลอดถึงความไม่สามัคคีกันเกิดขึ้นที่ไม่ตั้งอยู่ในหลักคุณธรรมทั้ง ๗ ข้อที่พระองค์ทรงตรัสไว้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ โดยพระองค์เองทรงอยู่ในฐานะเป็นประมุขหรือประธานของภิกษุสงฆ์ทั้งหมด ทรงให้ความเสมอภาคแก่ภิกษุทุกรูป ซึ่งภิกษุทุกรูปก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนเสมอเหมือนกันตามหลักของพระธรรมวินัย ที่พระองค์ทรงแสดงและบัญญัติขึ้นโดยความเห็นชอบของสงฆ์ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็ได้ทรงมอบอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ เช่น สังฆกรรมต่างๆ แต่ละประเภท

๕. อำนาจของผู้ปกครอง

คำว่า อำนาจ หมายถึง กำลัง ที่เรียกว่า พละ คือ ธรรมอันเป็นกำลังมี ๔ ประการ ได้แก่ (๑) กำลังแห่งปัญญา (๒) กำลังแห่งความเพียร (๓) กำลังแห่งความสุจริตหรือความบริสุทธิ์ (๔) กำลังแห่งการสงเคราะห์ ธรรมทั้ง ๔ นี้ หมายถึง การยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไว้ได้มากด้วยการสงเคราะห์ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การแบ่งปัน การพูดจาดีไพเราะ การบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ ตาม

หลักอริยปทัสส ๓ ประการ ได้แก่^{๒๒} (๑) อัตตาริปปัตย ถือว่า ตนเป็นใหญ่^{๒๓} (๒) โลกาธิปปัตย ถือว่า โลกเป็นใหญ่^{๒๔} (๓) ธรรมาริปปัตย ถือว่า ธรรมเป็นใหญ่^{๒๕} อำนาจการปกครองทั้ง ๓ นี้ การปกครอง ๒ ข้อแรก เป็นการใช้อำนาจการปกครองที่ยังมีส่วนบกพร่อง ที่ต้องแก้ไขอยู่ เพราะไม่มีอะไรจะเป็นตัวรับประกันได้ว่า การใช้อำนาจนั้น จะเป็นไปอย่างถูกต้องและสนองตอบต่อประชาชน ถ้าหากยึดการใช้อำนาจแบบแรก คือ แบบอัตตาริปปัตย จะแน่ใจได้อย่างไรว่า การกระทำหรือการตัดสินใจนั้นจะต้องเสมอไป ถึงแม้ว่าบุคคลผู้ปกครอง จะเป็นคนที่มีความสามารถ และเป็นที่เคารพรักของประชาชนมากแค่ไหนก็ตาม เพราะการกระทำของเรานั้นขึ้นอยู่กับอารมณ์เหตุผล ถ้าหากอำนาจการปกครองไปตกอยู่ที่มือของคนใดคนหนึ่ง ก็อาจจะใช้อำนาจนั้นเป็นไปตามความต้องการของตนเอง และไม่สนองตอบต่อความต้องการของประชาชน เพราะถือตนเองเป็นใหญ่ในการตัดสินใจ ทำอะไรลงไป จึงมีโอกาสผิดพลาดได้เช่นกัน และถ้าหากยึดการใช้อำนาจแบบที่ ๒ คือ แบบโลกาธิปปัตย คือ ถือกระแสของโลก หรือชนหมู่มากเป็นใหญ่ก็ไม่มีอะไรเป็นตัวรับประกันได้ว่า คนหมู่มากที่อยู่ในสังคมจะตัดสินใจทำอะไรลงไปได้อย่างถูกต้องทุกอย่าง และการตัดสินใจโดยใช้เสียงส่วนใหญ่ บางครั้งอาจเป็นการรังแกหรือเบียดเบียนคนส่วนน้อยที่มีอยู่ในสังคมเดียวกันก็ได้ ส่วนการใช้อำนาจแบบที่ ๓ ถือธรรมาริปปัตย คือ ยึดธรรมเป็นใหญ่ หมายถึง ความถูกต้อง เหตุผล ความจริง ความเป็นธรรมเป็นสำคัญ ตัดสินด้วยความเป็นธรรม ความยุติธรรม เป็นต้น การใช้อำนาจยึดธรรมเป็นใหญ่อย่างนี้ ถือว่าย่อมสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้มาก ในทางพระพุทธศาสนาที่สรรเสริญการใช้อำนาจการปกครองแบบธรรมาริปปัตย เมื่อรู้หลักอย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐ ฟังถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาริปปัตย ในการปกครอง

เพราะว่า หลักอริยปทัสสทั้ง ๓ นี้ ถือว่า การปกครองในทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้ยึดถือรูปแบบใดว่าจะดีไปหมด เพราะรูปแบบการปกครองทั้ง ๓ ข้อนี้มีความสำคัญเหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของการปกครองว่าจะใช้ระบบการปกครองข้อใดไปใช้จึงจะเหมาะสม แต่ประการที่สำคัญ พระองค์จะยึดการปกครองแบบธรรมาริปปัตยเป็นข้อที่สำคัญที่สุดในการปกครอง มากกว่าการปกครอง ๒ แบบข้างต้น เพราะเป็นการปกครองโดยใช้สติปัญญา มีเหตุมีผลเป็นสำคัญและแน่นอนที่สุดในการปกครอง

^{๒๒} ฐ.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๔.

^{๒๓} Phraphomkhunaphon (P. A. Payutto), A Constitution for Living Buddhist Principles for a Fuitful and Harmonious Life, p. 28.

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๐.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

๖. คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี

ในการปกครองของผู้ปกครองที่ดีจะยึดข้อปฏิบัติในการปกครองเป็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. หลักทศพิธราชธรรม^{๒๖} เป็นคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ และผู้ปกครองบ้านเมือง เช่น ประธานาธิบดี หรือ นายกรัฐมนตรี เป็นต้น ซึ่งผู้นำจะต้องเสริมสร้างให้มีขึ้นเป็นคุณสมบัติประจำตัว อันจะช่วยในการปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจ ให้ดำเนินไปในการบรรลุถึงเป้าหมาย นับว่ามีค่าแก่การเป็นผู้นำด้านการปกครอง ฉะนั้น หลักทศพิธราชธรรม ในพระคานานี้ เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง ซึ่งผู้ปกครองส่วนใหญ่เป็นพระมหากษัตริย์ หากแต่ในหลักธรรมนี้ใช้ได้กับนักปกครอง ที่เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง รัฐบาล หรือนักบริหารโดยทั่วไป ได้แก่^{๒๗}(๑) การให้ (ทาน)^{๒๘}(๒) ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดี (ศีล) (๓) การเสียสละ (บริจาค)^{๒๙} (๔) ความซื่อตรง (อาชชวะ) (๕) ความอ่อนโยน (มัทวะ) (๖) ความทรงเดช (ตปะ) (๗) ความไม่โกรธ (อภิโรธ) (๘) ความไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) ๙) ความอดทน (ขันติ) ๑๐) ความไม่คลาถธรรม (อวิโรธนะ)

๒. จักรวรรดิวัตร หน้าที่ของผู้ปกครอง เป็นการช่วยบริหารเมือง เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม โดยมุ่งสอนให้ผู้นำใช้อำนาจเพื่อสร้างสรรค์ความสงบสุข และระบบเศรษฐกิจที่ดีของราษฎรและจุดมุ่งหมายสำคัญ ซึ่งหน้าที่ของผู้ปกครอง (จักรวรรดิวัตร) มีอยู่ ๑๒ ข้อที่ควรจะนำมาพิจารณา คือ (๑) ให้ยึดถือคุณธรรมเป็นหลัก ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย (๒) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมแก่อันโตชนหรือชนภายใน ที่เรียกว่า อันโตชน (๓) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลัง ที่เรียกว่า พลกาย (๔) ผู้ปกครองต้องเอาใจใส่เจ้าหัวเมืองต่างๆ คือ ต้องให้ความคุ้มครองเอาใจใส่ดูแลเจ้าเมืองที่เป็นเมืองขึ้น ให้สามารถดำเนินการปกครองไปได้อย่างราบรื่น ตลอดถึงชนชั้นผู้ปกครองชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย ให้สามารถดำเนินการปกครองด้วยตนเองได้ เมื่อเกิดมีปัญหาก็สามารถให้ความช่วยเหลือ ตลอดถึงเป็นที่ปรึกษาได้อย่างทันท่วงที ที่เรียกว่า ขัตติยะ (๕) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่นุยนต์หรือข้าราชการผู้ตามเสด็จ ว่าเขามีปัญหาอะไรบ้างในทางปฏิบัติพร้อมทั้งหาความช่วยเหลือ ด้วยการลงพื้นที่ติดตามผลงานอย่างใกล้ชิด ที่เรียกว่า อนุยนต์ (๖) ผู้ปกครองต้องให้ความอนุเคราะห์นักปราชญ์และคฤหบดีคือส่งเสริมนักวิชาการและผู้ประกอบอาชีพวิชาการพ่อค้า เกษตรกร ด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ใน

^{๒๖} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒. และดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๕-๒๘๗.

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมบรรยายชุดทศพิธราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๒๕-๒๙.

^{๒๘} จันทน์ ทองประเสริฐ, ศ., **พระมหาธรรมราชาธิราช**, หน้า ๑๖.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

การประกอบอาชีพให้ ที่เรียกว่า พราหมณ์คฤหบดี (๗) ผู้ปกครองต้องเอาใจใส่ชาวชนบท คือให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมือง ในท้องถิ่นห่างไกล ตลอดถึงชายแดน ก็ไม่ทอดทิ้งให้อยู่ตามยถากรรมต้องให้ความเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน ที่เรียกว่า เนคมชนบท (๘) ผู้ปกครองต้องให้ความอุปถัมภ์ คุ้มครองแก่พระสงฆ์บรรพชิต นักบวช สมณะ ซีพราหมณ์ด้วยการทำนุบำรุงพระศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ให้ความความอุปถัมภ์คุ้มครองตามสมควรแก่สมณะวิสัยพอควร ที่เรียกว่า สมณพราหมณ์ (๙) ผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่ นก และเนื้อ สัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย เพื่อมิให้สูญพันธุ์ ป้องกันการทำร้ายจากพวกที่ไม่หวังดี ที่เรียกว่า มิคปักษี (๑๐) การห้ามป้องกันมิให้เกิดการอันอธรรมทุกชนิดเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักร ปราบปราม ผู้มีอิทธิพลต่างๆ มิให้มีการกระทำทุจริต ผิดกฎหมายบ้านเมืองอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนอยู่ในรัฐโดยเด็ดขาด ที่เรียกว่า มา อธรรมการ (๑๑) แบ่งปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ มิให้มีผู้ขัดสนขาดแคลนอยู่ในแคว้นแคว้นโดยไม่ได้รับการช่วยเหลือตามสมควร หรือการกระจายรายได้ให้แก่ประชาชนสม่ำเสมอมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ปล่อยให้ความเจริญกระจุกอยู่เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของประเทศเท่านั้น โดยที่ผู้ปกครองต้องหาอาชีพที่อิสระสุจริต ให้แก่พวกเขา ให้พวกเขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ด้วยการให้คำปรึกษาอยู่เบื้องหลัง ที่เรียกว่า ธนานุประทาน (๑๒) ผู้ปกครองต้องขยันเข้าหาสมณพราหมณ์ให้มีความสนใจศาสนาและศีลธรรมหมั่นปรึกษาไต่ถาม สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบนักวิชาการผู้ที่มีความรู้ดีความสามารถดีต้องแสวงหาปัญญา ความรู้และคุณธรรมอยู่เสมอมีที่ปรึกษาที่ดี บริสุทธ์มีคุณธรรมเพื่อให้รู้ชัด รู้แจ้ง และรู้อย่างถูกต้อง ในการวินิจฉัยข้อปัญหาต่างๆ ในสิ่งที่ควรกระทำและในสิ่งที่ควรเว้นจากหลักธรรมเหล่านี้ที่ประกอบขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึง บทบาท หน้าที่ และคุณธรรมของพระราชา หรือนักปกครองที่มีระดับสูง ตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถให้กล่าวได้ว่า ผู้ปกครองเป็นนักปกครองที่เข้าใจถึงปัญหาของผู้ใต้ปกครองหรือบุคคลทั่วไปและมีวิธีการแก้ปัญหาเหล่านั้น ด้วยความถูกต้อง และตั้งอยู่ในธรรม ทำให้ประชาชนส่วนมากมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เศรษฐกิจ สังคมในประเทศที่ตนปกครองนั้นพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว ทุกคนมีความสุข ประเทศชาติมั่นคง เพราะเกิดจากผู้ปกครองตั้งอยู่ในจักรวรรดิธรรม ที่เรียกว่า สมณพราหมณ์ปรีจณา

๓. ราชสังคหัตถุ เป็นคุณธรรมในการวางนโยบายในการปกครองและบริหารงานของรัฐที่มุ่งเพื่อเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมีคุณภาพประโยชน์มากขึ้น ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระราชาผู้ทรงธรรมเช่นฤาษี ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรม ทรงบูชาโยธ คือ (สัสสมณะ ปุริสเมธะ สมมาปาสะ วาชเปยยะ และ นิรัคคะ) เสด็จเที่ยวไป โยธเหล่านั้น ยังไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาของเจตวิมุตติที่บุคคลเจริญดีแล้ว”^{๓๐} หลักคุณธรรมเหล่านี้ ที่นำมาขึ้นเพื่อจะอธิบายเป็นนโยบายต่อการปกครองในการทำนุบำรุงประชาชนหรือการสงเคราะห์ประชาชน ด้วยหลัก ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ฉลาดในการบำรุงธัญญาหาร (สัสสมณะ)

^{๓๐} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๓.

(๒) ฉลาดบำรุงข้าราชการ (ปฐมาธิ) (๓) ผู้ปกครองปวงประชา (สัมมาปาสะ) (๔) มีวาจาอัน
 ดุดีมีใจ (วาจาเปยยะ)

๔. ผู้ปกครองจะต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม

ลักษณะของผู้ปกครองจะต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ๓ ประการ ได้แก่ (๑) **หลักยุติธรรม (Justice)** ผู้ปกครองต้องละเว้นจากอคติหรือความลำเอียง ๔ ประการในการใช้อำนาจผู้ปกครอง
 จะต้องละเว้นอคติ ๔ ประการนี้ อย่างเด็ดขาดคือ (๑) ลำเอียงเพราะชอบ (๒) ลำเอียงเพราะชัง
 (๓) ลำเอียงเพราะหลง (๔) ลำเอียงเพราะกลัว^{๓๑} (๒) **หลักเมตตาธรรม (Loving Kindness)**
 หลักคุณธรรมสำคัญของผู้ปกครองจะต้องมีพรหมวิหาร ๔ ประการ^{๓๒} ได้แก่ (๑) ความรัก (เมตตา)
 คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข^{๓๓} (๒) ความ
 สงสาร (กรุณา) คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์
 ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง (๓) ความเบิกบานพลอยยินดี (มุทิตา) เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข
 ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบานเมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิง
 ใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน (๔) ความมีใจเป็นกลาง (อุเบกขา) คือ มองตามเป็นจริงโดย
 วางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคง เทียงตรงดุจดั่งชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่
 เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยง
 ธรรม^{๓๔} จะเห็นได้ว่า ในการปกครองนักปกครองจะต้องยึดหลักการปกครองที่ประกอบไปด้วย
 คุณธรรม อันเป็นอำนาจประจำใจ มีหลักของจริยธรรม เข้ากับใจของตน โดยจะต้องยังยึดหลักของ
 ศีลธรรม มั่นคงด้วยศีลธรรม คุณธรรม ในการปกครองอีกด้วย ถือว่า เป็นแม่บทของจริยธรรม ที่เป็น
 หลักประพจน์ของผู้เป็นนักปกครอง ที่ควรยึดถือ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานเบื้องต้น ไปจนถึงระดับสูงสุด
 (๓) **ผู้ปกครองจะต้องมีความรอบรู้** ผู้เป็นนักปกครองจะต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้
 ๓ ประการ คือ (๑) มีสายตายาวไกลและรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น คือ (๑) ฉลาดในหน้าที่ของตนเอง
 แก้ปัญหาด้วยไหวพริบปัญญาตามหน้าที่ ที่ตนได้รับผิดชอบ (๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อปัญหา
 เกิดขึ้นต้องเป็นผู้นำ ใช้หลักวิธีการที่ตนได้ศึกษามาแก้ปัญหา (๓) สามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงได้
 ด้วยดี ต้องรับผิดชอบอย่าทิ้งปัญหาไว้ให้คนอื่นแก้ ต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเองตามที่ตนรับผิดชอบ
 (๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น อาศัยหลักการไม่ย่อท้อต่อปัญหาโดยเฉพาะ
 ผู้เป็นนักปกครองต้องต่อสู้กับปัญหานั้นให้เสร็จสิ้น สมบูรณ์^{๓๕} (๒) จัดแรงงานได้ดี คือ เป็นผู้

^{๓๑} ธี.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๘๘.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๒/๓๑๙.

^{๓๓} Phraphomkhunaphon (P. A. Payutto), A Constitution for Living Buddhist Principles for a Fruitful and Harmonious Life, p. 23.

^{๓๔} Ibid. p. 23.

^{๓๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๑/๒๕๗.

ความสามารถในการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารเป็นไปด้วยดี นอกจากนี้ ยังต้องมีหลักมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับบุคคล ทุกระดับ (๓) มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ต่อน้อย ๔ ประการ คือ (๑) มีความรักความปรารถนาดีต่อประชาชน เห็นอกเห็นใจประชาชน (๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อปัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชนโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย (๓) รู้จักชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุเป้าหมายที่ประสงค์ (๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เที่ยงธรรม ไม่เข้าไปก้าวก่ายเรื่องราวต่างๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ปกครองนั้นต้อง เข้าใจวิธีการปกครอง นักปกครองนั้นต้องมีไหวพริบปัญญา คือ มองให้กว้าง คิดให้ไกล และ ใฝ่ให้สูงเมื่อมีเหตุเกิดขึ้น สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะความเชื่อมั่นในตัวเอง ในฐานะที่คนทั้งหลายยอมรับและมอบอำนาจขึ้นเป็นตัวแทนของชนหมู่มากให้เป็นผู้ปกครอง และมองกว้าง จะได้คิดให้ไกล^{๓๖} มองกว้างอย่างไร ไม่ให้มองอยู่แค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเรา แต่ให้มองทั้งโลก ให้มีปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยสรรพสิ่ง ในธรรมชาติทั้งหมด สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้มีความสัมพันธ์กัน พึ่งพิงอาศัยและส่งผลกระทบต่อกันทั้งสิ้น และให้มีเมตตากรุณา ดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจการต่างๆ ดังคำในภาษาบาลีว่า “พหูชนิตาย พหูชนสุขาย โลกานุกมปาย” เพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลโลก^{๓๗}

จะเห็นได้ว่า นักปกครองต้องมองกว้าง หมายความว่า ต้องตัดสินปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบเมื่อปัญหาเกิดขึ้นกับผู้ใต้ปกครอง ผู้วิจัยยกตัวอย่างเช่น นาย ก กับนางสาว ข มีปัญหาถึงขั้นลงมือชกต่อยกันเกิดขึ้นในโรงงาน เมื่อนาย ค ซึ่งเป็นผู้ปกครองในสายผู้บังคับบัญชาของนาย ก กับ นางสาว ข. และ นาย ค. ในเมื่อเป็นผู้บังคับบัญชา ต้องตัดสินปัญหานั้นด้วยการมอง หรือวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างกว้างๆ ว่า เขาชกต่อยกันด้วยสาเหตุอะไร หรือมีปัญหากันแล้วก่อนจะออกจากบ้าน จึงมีชกต่อยกันในที่ทำงาน หรือมีคนในที่ทำงานไปยุแหย่ให้เขาทั้งสองคนผิดกัน เป็นต้น จึงจะตัดสินปัญหานั้นได้ถูกต้อง และเป็นธรรมทั้ง ๒ ฝ่าย จนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน โดยมีปัญญาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลในอดีต และมีความไม่ประมาท ป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อมที่จะไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคต จัดการกับปัจจุบันให้ดีที่สุด ด้วยการพัฒนาตนก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลา ให้ชีวิตงอกงามสมบูรณ์จนถึงพระนิพพาน นี่คือการคิดไกลอย่างยิ่ง^{๓๘} เพราะว่า นักปกครองจะต้องแก้ปัญหาที่ปัจจุบันให้ดีที่สุด เมื่อเรื่องเกิดขึ้นต้องแก้ปัญหา นาย ก กับนางสาว ข ให้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ ซึ่งผู้ปกครองต้องคิดให้ไกล ก็คือเมื่อ

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนาจะวิกฤติ ต้องคิดให้ไกล รู้ให้ทัน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้, (บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๗.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

ผู้ปกครองแก้ปัญหาให้กับ สามีภรรยาคุณนี้ให้ดีขึ้นแล้ว เขาทั้งสองคนก็จะมาทำงาน รับใช้เป็นผู้บังคับบัญชาของเราอีกต่อไป นั่นคือความสำเร็จในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของผู้ปกครอง คือ นาย ค ทำให้ นาย ค ซึ่งเป็นผู้ปกครองที่เก่ง มีปัญญาในการแก้ปัญหาได้ดีที่สุด

๗. สรุปวิเคราะห์

การศึกษาแนวความคิดการปกครองที่เป็นธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พบว่า ผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้องมียุทธคุณธรรมในตัวเอง กล่าวคือ ต้องเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง ห่วงกว้าง ตากว้าง หมั่นสอดส่องดูแลกันและกัน และจะต้องมีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม^{๓๙} กล่าวคือ จะต้องมียุทธจริยธรรมและคุณธรรมในการประพฤติปฏิบัติของศีลธรรม กฎหมาย วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมจรรยาบรรณ และมารยาทสังคม เพื่อสร้างสันติภาพของสังคม ตามหลักของศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้การประพฤติปฏิบัติธรรมนั้นถูกต้องตามกฎหมายของชาติแห่งชีวิต เพื่อให้อยู่เหนือความชั่ว ความดีมีจิตบริสุทธิ์ พ้นจากความทุกข์เป็นการสร้างสันติสุขให้กับบุคคล และเพื่อสันติภาพของสังคม จึงทำให้เกิดคุณค่าจริยธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ไม่ว่าจะ เป็นศีลธรรม จริยธรรมระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด ที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีระเบียบเป็นระบบมีความอบอุ่น มีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขมีสันติภาพถ้าประพฤติปฏิบัติตาม จริยธรรมช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเองมีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ จริยธรรมมนุษย์สามารถกำหนดเป้าหมายแห่งชีวิต การดำเนินชีวิตและการพัฒนาชีวิตให้สำเร็จตามเป้าหมาย จริยธรรมช่วยให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นๆ และสังคมอย่างมีระบบเป็นระเบียบ เช่น การครองตน การครองงาน ครองเรือน การครองตนจริยธรรมช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหาชีวิตและสามารถทำให้ความทุกข์หมดไปได้จริยธรรมช่วยให้มนุษย์มีเครื่องยึดเหนี่ยว และเป็นหลักปฏิบัติเพื่อป้องกันการเบียดเบียน การเอารัดเอาเปรียบกันในทางส่วนตัวและสังคม จริยธรรมช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีสุขภาพจิต สุขภาพกายดี เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ จริยธรรมช่วยสร้างสันติภาพของสังคม และสร้างสันติภาพโลก จริยธรรมเป็นวิถีทางแห่งปัญญา ทำให้มนุษย์มีเหตุผลรู้จักใช้สติ ปัญญาแก้ปัญหาชีวิต มีความเชื่อในการกระทำความดี โดยการนำเอาหลักจริยธรรมมาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาชีวิต ไม่หลงงมงายในสิ่งที่ปราศจากเหตุผล จริยธรรมช่วยให้มนุษย์เป็นคนหนักแน่นต่อสุ เพื่อเอาชนะความทุกข์ความเดือดร้อนไปด้วยตนเองเป็นที่พึ่งของตนเองไม่ต้องรอโชคชะตา เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์เอง เป็นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเป็นการเสริมสร้างและบำรุงความประพฤติของมนุษย์ หรือแม้แต่ผู้ปกครอง

^{๓๙} นิติภูมิ นารัตน์, ร.ต.อ. ดร., คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของประเทศเวียดนาม, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, ๒๕๕๙), หน้า ๔๖.

ตลอดจนกิริยา และการแสดงออกมุ่งไปในทางที่เป็นคุณงามความดีต่อการประพฤติปฏิบัติอันจะนำมาซึ่งความสงบสุขแก่ตนเอง แก่บุคคลอื่น แก่สังคมประเทศชาติ เป็นต้น

จะเห็นได้ เพราะจริยธรรมไม่ใช่กฎหมาย ไม่ใช่จารีต เพราะว่ากฎหมายเป็นสิ่งบังคับให้คนทำตามโดยมีบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน คนอาจเคารพกฎหมายเพราะกลัวกฎหมาย ยึดถือจารีตเพราะกลัวผิดแผกจากสังคม แต่จริยธรรมไม่มีบทลงโทษ คนมีจริยธรรมเพราะมีแรงจูงใจ^{๔๐} ซึ่งจริยธรรมมักจะอิงอยู่กับศาสนา เพราะฉะนั้นนักปกครองที่มีจริยธรรมต้องมีสัจจะเป็นของตัวเองในเบื้องต้นก่อนในการปกครองด้วยรูปแบบความถูกต้อง ดีงาม และเป็นธรรม อันถัดมาจึงยึดรูปแบบของกฎหมายที่เกี่ยวกับหลัก วิธีการปกครองของผู้ปกครองที่จะต้องยึดไว้เป็นแบบอย่างไม่ว่าจะเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติจริยธรรมเบื้องต้น ท่ามกลาง ตลอดหลักเบื้องต้นเกี่ยวกับตัวของผู้ปกครองในหลักทางพระพุทธศาสนาเถรวาท พอสรุปเป็นภาพรวมให้เห็นได้ว่ามนุษย์อาศัยพื้นฐานเบื้องต้น จากการศึกษาเล่าเรียน มีความรู้ ความสามารถ เก่งฉลาดยึดหลักธรรม จริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อเป็นนักปกครอง อาศัยความเก่งฉลาดสามารถปกครองคนได้เป็นจำนวนมาก เหมือนศิษย์มีอาจารย์รู้จักนำเอาวิธีการต่างๆ ที่อาจารย์สอนนำไปปฏิบัติ ผู้ปกครองก็เช่นเดียวกัน ศึกษาปฏิบัติได้ตามหลักธรรมนั้น ผู้ได้ปกครองสามารถยอมรับ เคารพศรัทธาในตัวของผู้ปกครองนั่นเอง.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ:

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **พระมหาธรรมราชาธิราช**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

นิติภูมิ นวรัตน์, ร.ต.อ. ดร.. **คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของประเทศเวียดนาม**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, ๒๕๔๙.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาส์น, ๒๕๔๐.

พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมบรรยายชุดทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหมิตร, ๒๕๓๑.

^{๔๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๘๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธศาสนาจะวิกฤติ ต้องคิดให้ไกล รู้ให้ทัน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔.

_____. **วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **คำวัด ๒**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๕.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตฺโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.

สุนทร ณ รัชชี. **สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์ รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐.

สุทธิวงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ. **หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. **พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สวัสดี พินิจจันทร์. **คติธรรม. กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕.

(๒) วารสาร

สมภาร พรหมทา. **สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา. พุทธศาสตร์ศึกษา**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน, ๒๕๓๗.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Book:

Phraphomkhunaphon (P. A. Payutto). **A Constitution for Living Buddhist Principles for a Fruitful and Harmonious Life**. Bangkok: Office of National Buddhism Press, 1997.